

---

**Marino MANIN**

***Istra na raskrižju: O povijesti migracija pučanstva Istre***

Zagreb: Profil multimedija, 2010., 172 str.

Djelo Marina Manina *Istra na raskrižju: O povijesti migracija pučanstva Istre* objavljeno je 2010. godine u izdanju nakladničke kuće Profil i Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu. Radni dio knjige ima sedam poglavlja, *Uvod, Uvjeti useljavanja novopridošlog stanovništva u mletačku Istru, Hrvati u slovenskome dijelu Istre u vrijeme mletačke uprave, Odnos stanovnika Istre prema Trstu, Hrvatski gimnazijalci iz Istre u karlovačkom i zagrebačkom đlačkom internatu između dvaju svjetskih ratova, O propasti talijanske politike odnarođivanja u Istri (tajno popisivanje istarskih Hrvata iz 1939. godine), O ljudskim gubicima i egzodusu iz Istre u Drugome svjetskom ratu i poraću* te vrlo opsežne dodatke (sažetke i kazala). Autor je u knjizi objavio niz vlastitih znanstvenih radova koji kronološki obuhvaćaju razdoblje od konca srednjeg vijeka do 50-ih godina 20. stoljeća u kontekstu poratnih jugoslavensko-talijanskih odnosa, a svako poglavlje ima svoj zasebni uvod, razradu i zaključak.

U *Uvodu* (7-10) autor iznosi nadu da će sadržaj ove knjige unaprijediti percepciju formiranja etničkog, idiomatskog, kulturnog i identitetskog mozaika istarskog poluotoka kroz povijest, a kao svrhu objavljivanja ističe sumiranje činjenica o dosadašnjim dosezima znanosti u domeni tema koje knjiga obrađuje, kao i poticanje mladih generacija na daljnja istraživanja. U ovom je odjeljku autor u kratkim crtama pojasnio o čemu govore naredna poglavlja te približio na koji se način, budući je riječ o rasponu od nekoliko stotina godina, ti dijelovi međusobno prožimaju tvoreći jednu knjižnu cjelinu.

U poglavlju *Uvjeti naseljavanja novopridošlog stanovništva u mletačku Istru* (11-44) obrađeno je pitanje kolonizacije slavenskog stanovništva na području naznačenom u naslovu odjeljka te se ukazuje na pitanja poput broja useljenika, mjesta njihova podrijetla, etničke pripadnosti, uvjeta pod kojim su dobivali zemlju, njihovih obveza i olakšica (povlastica), veličinu dodijeljenih čestica za svaku obitelj ponaosob i drugo. Kao glavni uzrok migracija navodi se duboka društvena kriza (provale Turaka, epidemije kuge i malarije) na prijelazu iz srednjeg u novi vijek, kada je samo na Puljštini napušteno 70% sela, a mletačka Istra u prvoj polovici 17. stoljeća brojala svega oko 35,000 stanovnika. Tekst u ovom poglavlju prati čak trinaest tablica (prikaz nekretnina koje su dodijelili

istarski providuri, prikaz nekretnina koje su dodijelili rašporski kapetani, udio stranaca kod investitura, odnos stanovnika urbanog središta i teritorijalaca, vrsta dodijeljene nekretnine, veličina zemljišnih kompleksa, stanje dodijeljenog zemljišta, lokacija dodijeljenog zapuštenog zemljišta, lokacija drugih nekretnina (kuće, dijelovi dvorišta, građevinsko zemljište) koje su dodijelili rašporski kapetani, rok obrade zemlje/adaptacije kuće, izdavanje investitura po mjesecima, etnička pripadnost primatelja nekretnina, etnička pripadnost vlasnika nekretnina koje graniče s dodijeljenim nekretninama).

Treće poglavlje nosi naslov *Hrvati u slovenskom dijelu Istre u vrijeme mletačke uprave* (45-52), gdje se u uvodu daje kratki osvrt na dosadašnje radove profesionalnih povjesničara koji obrađuju problem graničnog razdvajanja Slovenije i Hrvatske. Obzirom na stoljetne migracije iz Dalmacije, BiH i drugih krajeva prema zapadu (Istra, Koruška,...), autor postavlja pitanje da li je i u kojoj mjeri došlo do naseljavanja hrvatskog etničkog elementa u sjevernijim dijelovima istarskog poluotoka koji danas čine slovensko primorje. Nadalje se vrši analiza prometne povezanosti tog područja (s današnjim hrvatskim dijelom Istre), obrađuje pitanje crkvene jurisdikcije (Trst - Kopar) te iznosi na vidjelo uzroke stalnih depopulacija (ratovi, bolesti,...). Autor u ovom poglavlju iznosi tezu o „neospornoj prisutnosti Hrvata na današnjem slovenskom etničkom prostoru već od ranoga srednjeg vijeka“ što potkrepljuje dokumentima iz kojih se daju iščitati brojna useljavanja iz dalmatinskih gradova u Piran i Kopar gdje se sveta misa vršila „ilirskim govorom“ (pod čime podrazumijeva hrvatski jezik). Autor to obrazlaže citatom P. Naldinija: „*Njihovi duhovnici, ako i nisu Dalmatinci po rođenju, moraju to biti po jeziku, budući da ga upotrebljavaju u ispovijedanju sakramenata u korist slavenskog puka, koji ili živi u gradu, ili je rasut po njegovom području; te usporedo za dalmatinsku vojsku koja se nalazi u luci zbog službe na fustama namijenjenih čuvanju Jadranskoga mora*“.

Naredna cjelina pod naslovom *Odnos stanovnika Istre prema Trstu* (53-60) ima četiri potpoglavlja. U uvodu autor polemizira o statusu Trsta u regiji te njegovim vezama s istarskim poluotokom od srednjeg vijeka sve do najnovijeg vremena. U potpoglavlju *Trst kao trgovačko i gospodarsko gravitacijsko središte Istre* u kratkim je crtama prikazan razvoj grada od 13. do 20. stoljeća kroz usporedbu broja stanovnika s tadašnjim mletačkim dijelom poluotoka, te njegov gospodarski i prometni značaj s naglaskom na odnos prema istarskim gradovima. Naredno potpoglavlje *Trst kao upravno i crkveno središte za područje Istre* započinje pregledom upravno-političkog stanja na poluotoku za vrijeme prve i druge austrijske te kratke francuske uprave s osvrtom na Trst u kontekstu administrativnog središta. Nastavlja se s približavanjem njegovih crkveno-upravnih ingerencija u

tom razdoblju nad Istrom, te promjene od konca 18. stoljeća sve do 1977. godine (kada hrvatski dio poluotoka dolazi u ingerenciju Porečko-pulske biskupije). U potpoglavlju *Trst kao središte gospodarske i političke emigracije iz Istre* u kratkim se crtama nudi teza po kojoj su nakon Drugog svjetskog rata iz Istre prema Italiji (osim Talijana) krenuli i brojni Hrvati i Slovenci, što zbog nasilja i represije, a što zbog pojedinaca koji se nisu mogli pomiriti s novouspostavljenim režimom, iako autor ne ulazi detaljno u razloge njihovog iseljavanja. Potpoglavlje *Trst kao važno kulturno i prosvjetno središte Istre* govori o ovom gradu kao središtu okupljanja hrvatske inteligencije kroz drugu polovicu 19. i prvu polovicu 20. stoljeća, što je stalo nakon završetka Prvog svjetskog rata.

Peto poglavlje nosi naslov *Hrvatski gimnazijalci iz Istre u karlovačkom i zagrebačkom đlačkom internatu između dvaju svjetskih ratova* (61-102), a po broju je stranica najduže u knjizi. U uvodu autor prati proces ukidanja Pazinske gimnazije formalno zbog Španjolske gripe 1918. godine kao i administrativne „probleme“ povodom njezina ponovnog pokretanja za vrijeme talijanske uprave. Ukazuje se kako je nakon kraćeg vremena vodstvo škole odlučilo da đaci školovanje nastave na teritoriju Kraljevine SHS, konkretno u Zagrebu i Karlovcu. U zasebnim potpoglavljima obrađena su i pitanja djelovanja internata, života u internatu (dolazak u ustanovu i posjeti rodbini, radni dan, odmor i zabava, stega i kazne, količina i kakvoća hrane, higijenske i zdravstvene prilike, duhovno ozračje i politički nazori, politička angažiranost pitomaca i sudjelovanje u Drugome svjetskom ratu) i njegovi pitomci. Nakon toga slijedi zaključak u kojem se daje ocjena o spomenutim đlačkim domovima kao uvjetno rečeno nastavljajima tradicije Pazinske gimnazije te održateljima hrvatskog jezičnog, kulturnog i nacionalnog identiteta Istre. Tekst prati pet tablica (broj upisanih pitomaca po školskim godinama, pitomci prema mjestu rođenja, socijalna struktura pitomaca (očevo zanimanje), usporedni podaci o srednjoškolskim ustanovama koje su pohađali pitomci Đlačkog internata u Zagrebu (1927.-1928., 1928.-1929., 1936.-1937.) i usporedni podaci o uspjehu učenika Đlačkog internata u Zagrebu po školskim godinama) te abecedni popis pitomaca od 1919. do 1941.

Poglavlje *O propasti talijanske politike odnarođivanja u Istri (tajno popisivanje istarskih Hrvata 1939. godine)* (103-124) obrađuje probleme popisivanja stanovništva u razdoblju talijanske uprave u kasnim 30-im godinama 20. stoljeća, s naglaskom na talijansku politiku promjene prezimena i izborne manipulacije. Podatke se uspoređuje s onima s početka stoljeća u doba austro-ugarske uprave, nakon čega autor daje analizu na temelju postojećih podataka te uviđa veliki (i nagli) porast talijanskih govornika između 1910. i 1920-ih godina. Iako je sporni popis iz 1939. godine pronađen u Nacionalnom arhivu u

Washingtonu na mikrofilmu, originalni spis nije dostupan niti u jednom arhivu u Italiji, zbog čega je autor teksta obišao Državne arhive u Pazinu, Rijeci i Zadru ne bi li pronašao tragove ovog popisa u spisima pokrajinskih prefektura. No izuzev u Pazinu, gdje je pronađeno nešto materijala i na čemu se temelji ovo poglavlje, nije pronađeno puno informacija, što govori o kontroverznosti ovog dokumenta. U ovom poglavlju autor donosi osam tabličnih prikaza (uporabni jezik po provincijama, uporabni jezik u općinama pulske provincije koje su danas u sastavu Republike Hrvatske, uporabni jezik u općinama riječke provincije koje su danas u sastavu RH, uporabni jezik u općinama Zadarske provincije, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921. i 1939. (provedenog na materijalu iz 1936.) po provincijama, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921. i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.), koji se odnose na dijelove Istarske provincije u sastavu RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921. i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.), koji se odnose na dijelove Kvarnerske (Riječke) provincije u sastavu RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921. i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) koji se odnose na Zadarsku provinciju u cijelosti na području RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921. i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) po dijelovima provincija u sastavu RH).

Posljednje poglavlje nosi naslov *O ljudskim gubicima i egzodusu iz Istre u Drugome svjetskom ratu i poraću* (125-140). U uvodu se daje pregled osnovnih termina (Venezia Giulia,...), politička i društvena povijest Istre od uspostave talijanske uprave u Istri do njezinog kraja te dinamika razvoja partizanskog pokreta u ovim krajevima. Nadalje se vrši osvrt na historiografsku literaturu u kojem se kompiliraju stavovi pojedinih talijanskih i hrvatskih autora o egzodusu Talijana (i Hrvata i Slovenaca) iz Istre (ali i Rijeke i Zadra) i zločinima jugoslavenskih partizana 1943. i 1945. godine što je direktno potaknulo spomenuti proces.

Nakon tijela teksta nalaze se sažetci na engleskom (143-146) i talijanskom jeziku (149-153), kazalo osobnih imena (155-162), kazalo zemljopisnih naziva (163-170) i kazalo ilustracija (171). Na unutarnjim stranama korica nalazi se bilješka o autoru (na početku knjige) te izbor iz recenzija (na kraju).

Ivan ŽAGAR